

Anna Olenenko
*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Management and Tourism
Municipal Institution of Higher Education
«Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council*

Олененко А.Г.
*к.і.н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туризму
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-295-1-84>

CEMETERIES AS A TOURISM RESOURCE

КЛАДОВИЩА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС

Кладовища, не зважаючи на те, чи внесені вони до переліку об'єктів культурної спадщини, чи ні, є частиною історико-культурних ресурсів і вже давно стали об'єктом туризму в багатьох країнах світу. Могили відомих людей, унікальні надгробки, які часто визнаються пам'ятками історії, склепи, скульптури, масові поховання, історичні цвинтарі, – усі вони мають значну історичну, а часто і мистецьку цінність.

Дослідники розглядають кладовища в контексті темного, некропольного, містичного, ностальгійного, діаспорного, сентиментального та інших видів туризму. Основним критерієм при класифікації та віднесенні відвідування кладовищ туристами до різних видів туризму є мета, яку переслідує турист.

Останнім часом в українській гуманітаристиці з'явилися публікації, які висвітлюють специфіку темного або похмурого туризму, до якого відносять відвідування кладовищ [1; 2]. Загалом, темний туризм пов'язаний з відвідуванням набагато більшої кількості об'єктів, пов'язаних зі смертю і трагедією [18, с. 587]. Дослідники у своїх роботах окреслюють коло об'єктів, які можна віднести до ресурсів темного туризму [12].

У межах темного туризму дослідники виділяють туризм катастроф, направлений на ознайомлення з місцями, де відбулися екологічні, техногенні катастрофи; містичний туризм, метою якого є відвідування певних містичних, таємничих місць, оповитих історіями та легендами; туризм «смерті», який включає ознайомлення з місцями, пов'язаними з трагічними подіями; та некропольний (кладовищний, цвинтарний) туризм [14; 5, с. 19-20].

Аналіз публікацій показав, що на думку більшості дослідників, основною метою некропольного туризму є відвідування, по-перше, історичних кладовищ, які мають історико-культурне, архітектурне, мистецьке значення, в тому числі й військові цвинтарі [13, с. 210], а, по-друге, місць поховання відомих осіб (масових чи одиничних). Дослідники поділяють цвинтарний туризм на цвинтарно-родовий та цвинтарно-етнічний. Перший пов'язаний з відвідуванням могил відомих прашурів особами, які проживають далеко за місцями їх поховання. Другий же є відвідуванням місць поховань представників етносів, до яких часто відносить себе турист [14].

До прикладів об'єктів некропольного туризму можна віднести єгипетські гробниці фараонів, мавзолеї правителів, відомі на весь світ кладовище Пер-Лашез в Парижі, цвинтар Поблену в Барселоні, американське військове кладовище в Нормандії. В Україні такі об'єкти, як Личаківський цвинтар у Львові, Байкове та Лук'янівське кладовища в Києві, могила Тараса Шевченка в Каневі вже давно включені до туристичних маршрутів.

Найчастіше екскурсії із залученням кладовищ організовуються в історичних місцях, сповнених цікавими архітектурними елементами, де наявні могили або усипальниці відомих людей. Відвідування цвинтарів, які часто є визначними пам'ятками певного міста, частиною історичної та культурної спадщини місцевості, пов'язано більше із зануренням в історію цього міста, країни, відомих осіб: політичних та культурних діячів, науковців, письменників та поетів. Ознайомлення не тільки з історією цвинтаря, а й з життєвим шляхом похованих на ньому відомих особистостей, дозволяє пізнати історію та культуру цілого народу та держави в цілому. В цьому випадку некропольний туризм виконує здебільшого пізнавальну, а також частково меморіальну та дослідницьку функції [3]. Але при такому підході виключається відвідування інших видів цвинтарів, наприклад, де поховані предки туристів.

Іншим підходом до визначення кладовищ як туристичних об'єктів є віднесення їх до ностальгійного або етнічного, діаспорного, сентиментального туризму. Не дивлячись на те, що більшість дослідників погоджуються, що кладовища, особливо історичні, слугують об'єктами некропольного, а ширше – темного туризму, проте також наголошують на тому, що вони є й складовою туристичних шляхів ностальгійного [13], або меморіального чи сентиментального туризму [7, с. 102].

У науковій літературі на сьогодні немає єдиної думки з приводу визначення понять ностальгійного, меморіального, сентиментального туризму [4; 10; 16; 17]. Більшість розглядає ці види туризму як синоніми, при цьому відносячи їх до ширших рамок етнічного туризму, який визначається як вид туризму, завдяки якому туристи здійснюють тури до місць свого історичного проживання [11, с. 59], відвідують країни свого народження або своїх предків [15, с. 271]. Проте деякі дослідники все ж відокремлюють ностальгійний туризм від етнічного, направлений більше на ознайомлення з історією та культурою певної етнічної групи, аніж з історією батьківщини своїх предків чи самого туриста. Не дивлячись на таку кількість різних підходів у визначенні вищезазначених видів туризму, їх всіх об'єднує сентиментальна ціль [15, с. 272] незалежно від того, пов'язана вона з історією країни, етносу чи конкретної родини.

Загалом ностальгійний туризм розглядається як бажання емігрантів та їх нащадків побачити історичну батьківщину, ознайомитися з її культурою та звичаями [8], що, в свою чергу безперечно зближує або наближає його до поняття діаспорного туризму. Дуже часто ностальгійний туризм користується популярністю серед мігрантів, які хочуть відвідати місця своїх пращурів, тож можна розглядати ностальгійний туризм як синонім діаспорного. Тож, на сьогодні не існує усталених підходів до визначення понять та єдиної класифікації. Але всі ці види туризму пов'язані з бажанням відвідати країну предків, місце історичного проживання чи походження предків [9, с. 20].

Ресурсами ностальгійного туризму виступають конкретні регіони, міста та села, де проживав раніше турист або його предки. Дуже часто об'єктом ностальгійного туризму виступає нематеріальна культурна спадщина. В цілому, ресурсами ностальгійного туризму можуть стати різноманітні історико-культурні та природні туристичні ресурси [8]. Відмінністю залучення таких видів ресурсів до ностальгійного туризму стане їх сенс та значення, а також сприйняття їх туристом.

Один і той самий об'єкт буде мати різне значення для пізнавального туриста і ностальгійного.

Цікавим видається те, що більшість дослідників, які намагалися визначити сукупність туристичних ресурсів ностальгійного туризму, не включали до їх складу кладовища взагалі [11, с. 61], або розглядали лише як додатковий об'єкт [6]. Проте, на нашу думку, кладовища доцільно включити до основних туристичних об'єктів ностальгійного туризму. Це дозволить не просто розширити та урізноманітнити туристичні об'єкти, а й виконати основну ціль ностальгійного туризму, а саме відвідування кладовища, де поховані предки туриста, заглиблять його в історію свого роду, викличуть сентименти та додаткове розуміння зв'язку з родом. Окрім того, це стане поштовхом до розширення переліку кладовищ як об'єктів туризму і включення до туристичних маршрутів не тільки відомих, історичних кладовища як частини історико-культурної спадщини, а й звичайних, які мають місце в кожному населеному пункті.

Одним з таких об'єктів може стати нещодавно віднайдене та повернене із забуття покинуте єврейське кладовище у м. Запоріжжя, яке є не тільки історико-культурним надбанням, а й поштовхом до розвитку ностальгійного або діаспорного туризму. Це видається особливо актуальним, зважаючи на зниження популярності ностальгійного туризму в Запорізькій області станом до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну [19]. Залучення кладовищ до розробки турів дозволить збільшити туристичний потенціал та вивести на новий рівень розвиток безпосередньо ностальгійного туризму та туризму в цілому.

Література:

1. Арайс О. Темний туризм. *Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті : програма і матеріали 80 міжнародної наукової конференції молодих учених, аспірантів і студентів, 10-11 квітня 2014 р.* Київ : НУХТ, 2014. Ч. 3. С. 482-483.
2. Бордун О.Ю., Деркач У.В. Теоретичні та практичні засади дослідження похмурого туризму України. *Географія та туризм* : наук. зб. Київ : Альфа-ПК, 2014. № 30. С. 62-72.
3. Бугрій О.В. Некропольний туризм та його об'єкти на Україні. *Географія та туризм*. 2010. № 4. С. 52-62.
4. Вуйцик О.І. Розвиток сентиментального (ностальгійного) туризму в Україні. *Географія. Економіка. Екологія. Туризм: регіональні студії* : зб. наук. пр. Ніжин : МЛАНІК, 2009. Вип. 3. С. 40-46.
5. Грабар М.В., Кашка М.Ю., Іваниця С.М. Сучасні перспективи розвитку «темного» туризму. *Інтелект XXI*. № 2. 2021. С. 18-21.
6. Єрмаченко В., Сущенко О. Ресурсний потенціал розвитку ностальгійного та етнографічного туризму як чинник підвищення туристичної привабливості регіону. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22.
7. Заставецький Т.Б. «Похмурий туризм» як відображення трагічних подій у історії та культурі народів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. 2011. Вип. 1(29). С. 101–107.
8. Зубик А. Діаспорний туризм як інноваційний вид туризму. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/diaspornyy-turyzm-yak-innovatsiynyy-vyd-turyzmu.pdf>.
9. Казьмирчук М. Меморіальний і ностальгійний туризм у вітчизняних і зарубіжних дослідженнях. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2016. Вип. 4. С. 20-31.
10. Козовий В., Волошин І. Ностальгійний туризм, його трактування поняття та види. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Географія*. 2016. № 2. С. 118-123.

11. Ліхоносова Г.С., Сосновська Ю.Р. Організаційно-економічна проблематика етнічного туризму: аксіологічні аспекти. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. № 2. С. 59-64.
12. Лущик М. Географія темного туризму у світі. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 97-104.
13. Стасюк О.С. Туристичний потенціал історичних цвинтарів Галичини. *Проблеми теорії та історії архітектури України*. 2019. № 19. С. 208-215.
14. Таран С.В., Сардак С.Е. Потенціал «темного» туризму в країнах Європи. *Економіка та суспільство*. 2018. № 19. С. 27-34.
15. Томашевська-Попович Н. Етнічний туризм та інші близькі форми туризму в східноєвропейській літературі. *Przegląd wschodnioeuropejski*. VIII/1. 2017. С. 271-280.
16. Четирбук О., Голод А. Передумови розвитку ностальгійно-релігійного туризму на українсько-польському прикордонні. *Економіка та суспільство*. 2002. № 45.
17. Чорненька Н. Ностальгійний туризм як окремий напрям у туризмі: поняття, функції, ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія Географічна*. 2013. Випуск 43. Ч. 1. С. 309-314.
18. Шильнікова З.М., Дульцева І.І., Матушкіна М.В. Тенденції розвитку «темного» туризму та його мотиваційні аспекти. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 586-591.
19. Юхновська Ю.О. Оцінювання привабливості окремих видів туристичної галузі Запорізького регіону. *Галицький економічний вісник*. № 4 (59). 2019. С. 23-39.